

Гинка Дюлгеров а

(София)

СПЕЦИФИЧНИ НОМИНАЦИИ В БЪЛГАРСКАТА РАЗГОВОРНА РЕЧ

Терминът “номинация” се употребява в езикознанието както за назоваване на процеса на създаване, формиране на дадено наименование, така и на резултата от него – самото наименование. Причината за двузначността на понятието се съдържа в характера на явлението “номинация” – между процеса и резултата не може да се определят ясни граници, но това не пречи на общуването, на възприемането на информацията.¹ Номинативната функция е свойствена и за езиковите, и за речевите единици. “Езиковите номинативни знаци – думите и словосъчетанията – и речевите – фразите и изреченията – си противостоят, допълвайки се като две страни на едно диалектично цяло – езика, съотнасяйки се като кодифицирано и некодифицирано, възпроизводимо и създаваемо”². Представителите на Пражката лингвистична школа разширяват значително съдържанието на термина “номинация”, като включват в него цялата сфера на класификационно-номинативна дейност на езика – лексика, морфология, словообразуване – и го противопоставят на сферата на синтагматиката, на речевата дейност – изказване, текст.

От семантична гледна точка номинациите са преки и косвени. Това разграничение е важно за изучаване начините на номинация. Пряката номинация включва онези значения на думите, които се отразяват в речниците, докато косвената номинация трябва отделно да се изучава, тъй като в речниците тя не се включва поради мобилността си. Пряката номинация назовава с една дума, в основното значение на която се съдържа мотивацията, докато косвената номинация дава указания за мотивиращия признак чрез сравняване

с друг обект, притежаващ дадения признак. Условието, при които се осъществява устната разговорна реч, определят и своеобразието на номинацията в нея. Ситуационната обусловеност на тази реч, допълването на езиковия знак с друг кодов знак (мимика, жест, интонация) поражда често необичайни употреби на езикови единици, изменя семантичния обем на думите, използва граматични средства в номинативна функция.

Като вземаме за изходно положение общата констатация, че в разговорната реч са налице две противодействащи тенденции – към синкретизъм и към разчлененост,³ ще разгледаме някои специфично разговорни речеви номинации, резултат от тези тенденции.

Тенденция към синкретизъм

“Това не е пренасяне на наименованието от една дума на друга, а съгъстяване, концентрация на мисълта в една дума. Това е именно сливане на смислите, интегралност, синкретизъм, неразчлененост”⁴. Съкращаването при усното общуване в непринудена, неофициална среда е свързано с наличието на обща аперцепционна база. При наличието на такава база за участниците в разговора стават излишни всякакви пояснения и тогава една дума само е достатъчна да предаде общия смисъл на информацията. За слушащия понякога е важно да разбере за какво става дума, а не подробното излагане на мисълта. Тогава се образуват своеобразни синкретични номинации, които тук условно наричаме *назоваване на ситуацията*.

Когато в текст на записан разговор една от участничките пита — *Свърши ли с твоя телефон?* за всички е ясно, че тя се интересува дали вече е поставен нов телефонен апарат. В друг разговор съпругата казва на съпруга си — *Да не забравиш за кафето?* Тази реплика означава, че тя му напомня да купи кафе. При обща информационна база за участниците в даден разговор може да се използват много и различни думи в ролята на номинатори, назоваващи ситуацията.

Този вид синкретична разговорна номинация напомня метонимичното пренасяне. Метонимията, както е известно, е вид пряка номинация и нейният механизъм “работи” и извън ситуацията, т.е. тя се явява устойчиво езиково явление. За разлика от нея, назоваването на ситуацията е неустойчиво, индивидуално и не функционира извън ситуацията. Невинаги е възможно да се определи точно коя от двете номинации е използвана в даден случай. Показа-

тел за такова разграничение – метонимия / назоваване на ситуацията – е появата на необичайно лексикално-семантично обкръжение.

метонимия

Да не забравиш кафето!

Толкоз много работа имам / че и не помислям за море//
(за почивка)

Вчера дойде тока / водата / телефона / и сега...// сѣм голяма
закѣсация// (сметките за плащане)

назоваване на ситуацията

Да не забравиш за кафето!

Като получи телеграмата / тѣй се паникѣоса// Искаше да
си трѣгва / забрави за море / за плуване//

Абе / кво да ти разпразям// Знаеш я / лудницата// като
дойде тока...// Гледаш всичко да свършиш//

И двата вида номинация се изплзват в разговорната реч, но докато метонимията е постоянно действащ механизъм, назоваването на ситуацията е непостоянен, мобилен и зависещ от ситуацията механизъм на номинация. Той съвместява езиково и извънезиково, така характерно за устното ежедневно общуване.

Тенденция към разчлененост

Предикативността на съжденията е важна структурна черта на разговорната реч. “Чисто предикативното изречение възниква в живата реч поради това, че подлогът и отнасящите се към него думи са непосредствено известни от ситуацията”⁵. Разговорната реч е ярко глаголна, поради тази причина и много от номинациите в нея са предикативни. Най-чести са конструкции, назоваващи лица или предмети по тяхно характерно действие:

Дето ни чистеше напуснала// (чистачката);

Дето разнасяше пенсиите / не сѣм я виждала //
(раздавачката);

Попитай / дете продава вестници / да ти каже рейса//
Сигурно знае//

У вас / дете я слушахме / нова ли е// (касета);

Деси / дете ми я подари / е много интересна// На един дъх съм я прочел//;

И аз пък...// Каня / пък не съм налял// Я / Мими / дай за отваряне// (отварачката);

Имате ли за кашлица?// Дайте ми едно//.

Психологическа причина за използване на този разчленен начин на номинация може да бъде или незнаенето на точното название, или недосещането за него, поради което говорещият насочва вниманието на слушащия към някаква характеристика на обекта на разговора:

— Имаш ли / дете разбива яйца?//

— Какво? Миксер ли?//

— Да де//Дай ми го//;

—Като им дойда на гости / ме слагат /дете спят децата/ ама хич не го обичам / него//

— Дивана ли?//;

— Повредило ми се е / дете си суша косата// Трябва да го оправяш//.

Разговорната реч в такива случаи създава название, което е разчленено от структурна гледна точка, тъй като трябва да назове някаква характеристика на обекта на разговора. Предложно-именните съчетания като разговорни номинативни единици в посочените случаи са типични примери за назоваване чрез разчленяване. Конструкциите с относително местоимение *дете*, от гледна точка на книжовноезиковата синтактична система, са подчинени подложни изречения и биха могли от този ъгъл на анализиране да се разглеждат като резултат на елипса. Напр.: *Жената, дете ни чистеше, напуснала*.

От гледна точка на номинацията обаче тази конструкция, отговаря като цяло на точно название — *чистачка*, докато в сложното изречение от книжовния синтаксис тя има доуточняваща функция, а не номинативна.

Разчлененото назоваване може в разговорната реч да се използва и като се употреби *да* - к о н с т р у к ц и я на глагола, означаващ действието, за което служи предметът, вместо точното му название:

— Дай на майстора / да се обърше// (кърпата);

— Донеси на баба си / да се завие// (одеалото).

Тук бяха разгледани само два типа номинация, характерни за разговорната реч. Те са малка част от цялостната ѝ характеристика.

Може да се каже, че най-характерното за разговорната реч в номинативен план е отношението към денотата. Въз основа на предложените наблюдения би могло да се направи изводът, че при устното общуване названието на даден обект не се прикрепва еднозначно към него.

Използва се общо, по смисъл, насочващо назоваване, което в конкретната ситуация се уточнява. Типично разговорната номинация е непостоянна, оказионална, тясно зависима от извънезикови фактори.

Тук не е възможно да бъдат представени всички видове номинации, използвани в разговорната реч. Особеностите ѝ като специфична форма на реализация на езика, предстои да се проучат и обобщят.

ЛИТЕРАТУРА

¹ Г а к, Г. В. К типологии лингвистических номинаций. — В: Языковая номинация. М., 1977, с. 232.

² Я з ы к о в а я номинация, М., 1977, с. 36.

³ Р у с с к а я разговорная речь, М., 1973, с. 403–463.

⁴ Цит. съч., с. 437.

⁵ В ы г о т с к и й Л. С. Мышление и речь, М.–Л., 1934, с. 294.